

IDA fideci

Yıl : 1966

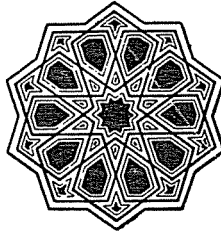

Cilt : XIV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

İSLÂM'DA MUSİKİ ÜZERİNE

Doç. Dr. BAHRIYE ÜÇÖK

1 - *Giriş* : Şarkı söylemek insanda tabii bir ihtiyaçtır. İnsan duygularını, acı veya tatlı anlarını musiki ile dile getirir. Bu sebeble musiki'nin tarihi belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Bir ülkede söylenen şarkılar, orada yaşayan ulusun karakterini, ahlâk ve âdetlerini bir ayna gibi yansıtır.

Câhiliye devrinde, yâni İslâm'dan önceki devrede, Araplar'ın büyük bir çoğunluğu çadırlarda yaşar, deve ve koyun sürülerini besliyerek göçebe bir hayat sürerlerdi. Bu yüzden de onlar güzel sanatların yalnız şiir kolunda üstün bir düzeye ulaşmışlardı. Yavaş yavaş şiire en yakın sanat kolu olan musiki de doğmaya başladı. Bu musiki Câhiliye devrinde daha çok göçebe hayatı yaşayan Arap gençlerinin ıssız kum çöllerinde deve kervanlarını yürümeye teşvik etmek maksadıyla söyledikleri pek ilkel melodilerden ibaretti. Yalnız deve sürücüleri değil, kumaş dokuyanlar, tarlada çalışanlar, kayıkçılık gibi monoton işler görenlerin, sıkıcı çalışmalarını hafifletmek ve onu daha düzenli, verimli hâle getirmek için de melodiler söylemeleri âdetti. Buna *Ĥudâ'* denirdi¹. *Ĥudâ'* nin çıkışını kadınların ölümlerinin arkasından ettikleri feryatlara bağlayanlar bulunmaktadır. *Ĥudâ'* yı terennüm izledi. Araplar'da terennüm iki türlü idi: biri şiirin musiki ile söylenmesidir; Buna *Ġnâ* denir² yâni şarkı. Öteki manzum olmayan, nesir hâlindeki sözlerin terennümüdür; buna da *Tagbîr* denir³. Daha sonra komşu ülkelerden aldığı etkilerle gelişen musiki başka başka adlar taşıdı. İşte böylece dinî olmayan musiki doğdu. Mutluluk ve sevinç duygu-

1 *İbn Haldûn*, *Muqaddima*, türkçeye çeviren *Zâkir Kâdiri Ogan*, II., S. 460.

2 *Farmer C.H.*, *Ġnâ*'yı şiirin melodik olarak söylenmesi şeklinde tanımlamışsa da *Ehad Arpat*, *İA.*, IV. S. 777'de *Ġnâ*, *tagbîr*, *tilâva*, *tarannum*, *şavt*, musiki'nin birbirine karıştırıldığını, *Ġnâ*'nın bunların hiç birine tam olarak tekabül etmediğini fakat ilgili bulunduğunu açıklar. Gerçekten de *al-Fârâbi*, *Kitâb al-Mûsiki* adlı eserinde (*La Musique Arabe, d'Erlanger* çevirisi, Paris, 1935, II., S. 77-8, 84) *Ġnâ* ile musikiyi birbirinin yerine kullanmamıştır.

3 *Farmer C.H.*, *İA.*, IV. S. 777.

larını ortaya koyan çocuk şarkıları, ninniler, düğün şarkıları hiç şüphe yok ki, Hudâ' denilen türden tamamiyle ayrıdır. Eski devre ait olan bu halk şarkılarının ne güfteleri ne de besteleri hakkında bir bilgiye sahibiz. Bugün onları emsâlleri ile karşılaştırarak, bazı tahminler yürütülmektedir.

Araplar'ın bu halk şarkılarının makamı çok basit idi. Genel kural olarak bunlarda bir makam cümlesi bulunur, bu her beyit veya mısradaki tekrarlanırdı. Bu sâde melodilerde ton ölçüsü dört-beş telli mûsikî aletlerinin dört-beş not dizisine bağlı kahr. Hatta bazan yalnız iki nota bile melodiyi idareye yeterli olurdu⁴.

Eski Araplar'da kullanılan mûsikî aletlerinin en ünlüsü yuvarlak veya kare biçiminde yapılan bir tempo aleti ile ikel bir düdük veya naydan ibaretti⁵. Şabbâba, Zulamî, Bûk, 'Üd, Tunbûr ve bunlara benzer nefesli ve telli saz aletleri ise kuzey Afrikahlar ile İranlılar'a, Bizanslılar'a mahsus idi⁶. Araplar ancak İslâmiyet'ten sonra bu türlü mûsikî aletlerini tanımışlardır. Arap halk mûsikisinde üç tip ğinâ'ya rastlanır: 1, solo; 2, koro; 3, nöbetleşe şarkı söylemek; birinci tipte makam önceden belli, geleneksel motiflere dayanır ve önceden hazırlanır. Buna naşîd ve inşâd denir. İkincisinde irticâlen ve tuluat kabilinden söylenir, bu da tartil adını taşır; ama her zaman tuluat olmaz, önceden hazırlanmış da olabilir⁷. Bu, sâde nağmeli mûsikî sanatının inceliklerinden uzaktı. Araplar bunu öğrenmek zahmetine girmeden, içlerinden geldiği gibi icra ederlerdi⁸. İslâmî devirlerde İmam, hafız ve hatiblerden birçoğu mûsikî sanatından habersiz buldukları halde, Kur'an-ı Kerim okudukları zaman seslerinin ve okuyuşlarının güzelliği sayesinde dinliyenlerin hoşuna giden uygun sesli melodiler bulurlardı.

İslâm'dan önce mûsikî'nin tanıtıcıları kaynât denilen şarkı okumayı meslek hâline getirmiş olan kadın şarkıcılarıdır. Bunların sosyal hayatta önemli roller oynadıklarının delillerini bizzat Hazret-i Muhammed'in yaşadığı devirde buluyoruz. Von Kremer bu kaynât'ların İran, Bizans gibi yabancı ülkelerden geldiklerini söylemişse de bir kısmının Mekkeli olduğu şüphesizdir⁹.

2 - *İslâmlığın doğuşundan sonra*: İslâmlığın başlangıcında tağanni'ye karşı bir direnme gösterilmiştir. Şarkı ve mûsikî dinlemenin caiz olup olmadığı

4 Farmer C. H., İA., IV. S. 773.

5 Corci Zeydân, Medeniyet-i İslâmiye, V., S. 52.

6 İbn Haldûn, Mukaddîma, II, S. 460.

7 Abu'l-Farâc al-İsfahânî, Kitab al-Ağâni, VII., S. 188.

8 İbn Haldûn, Mukaddîma, S. 460 v. öt.

9 Ehad Arpad, I. A. IV. S. 775

fakihler arasında bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Hele Budizm'in, Parsizm yâni Zerdüştiliğin ve Hristiyanlığın tersine asla kalbe değil akla yönelen müslüman ibadetinde musikiye yer vermek sert tepkilerle karşılanmıştı. Fakat Araplar geniş ülkelere hatta kıtalara doğru yayılınca, fethettikleri yerlerin zengin mirasına kondular. Eski kabalık ve sâdeliği bıraktılar. Onlar gibi yaşamaya koyuldular. Hicaz'a Bizans ve İran'dan şarkıcılar ve çalgıcılar akın etmeğe başladı. Az zaman sonra Araplar bu yabancı sanatçıları taklit ederek beste yapmağa ve bunları kendi çalgılarında dinletmeğe özendiler. Böylece ritim ve başka unsurlar Arap musikisine sokulmuş, sanatlı musiki de kendini göstermeğe başlamıştı.

Yabancı etkilerin kendini duyurduğu bölgeler daha çok Hicaz ve Irak bölgeleri olmuştur. Yaşama düzeyleri yükselen Araplar'ın gün geçtikçe öteki sanatlara olduğu gibi musiki sanatına da verdiği değer arttı. Fizik ve telli sazlar tekniğinin bir kolu olan musiki nazariyesi büyük ilerlemeler kaydetti¹⁰. Al-Kindi (ölm. 874), Sogdlu Fârâbi (872-950), İbnî Sinâ (ölm. 1037) ve Azerbaycan'lı Şafî al-Din (ölm. 1293)'e kadar müslüman bilginler Çin ve İran basit gamından hareket ederek incelemelerde bulundular ve tabii gamı kurdular. Gitar, flüt, ksilifon, tanbur vesaireye hâlel getirmeden piyano ve orgların ilkel bir tipi olan kanunu yaptılar¹¹.

Arap bilginlerinin, örneğin Ptoleme'nin musiki hakkındaki geniş incelemesini kendi dillerine çevirmelerinden anlaşılacağı üzere grek musikisine yabancı olmadıkları ve bunun sonucu olarak İslâm İmparatorluğunun sınırları içinde yaşayan Türk düşünür ve büyük bilgini Fârâbi'nin de bundan örnek aldığı biliniyorsa da, bu örneğin yetersizliği karşısında o, tamamiyle yeni bir nazariye kurdu. Eserinin genişliği ve en ince noktalarda gösterdiği vukuf onun eserini Ortaçağ'ın en dikkate değer mûsiki kitabı hâline koymuştur¹². X. ve XVI. yüzyıllar arasında Arap mûsiki nazariyesi üzerine eser yazanlar önce filozoflar olmuştur. Bu sebeble de mûsiki matematiğin yanında felsefeden

10 Eski mûsiki nazariyelerinden ilk faydalanan *al-Kindi* (ölm. 874) olmuştur. Bugün dördü mevcut olan yedi risâleinin yazardır. Bu risâlelerin üçü Berlin'dedir. Bunların adları şunlardır: *Risâla fi iczâ'* habariya al-mûsiki; *Risâla fi'l-luhûn'*dur, üçüncüsünün adı yoktur. *Al-Kindi*'den sonra iki öğrencisi *Ahmad bin Muhammad al-Sarâhsî* (ölm. 899) ile *Manşûr bin Talha bin Tâbir* mûsiki nazariyesini işlediler. *İbn Sinâ*, *al-şifa'*, *al-nacât* adlı eserleri içinde mûsikiye yer ayırmıştır. Şafî al-Din değerli bir fizikçi idi; aynı zamanda *al-Fârâbi* gibi o da çalgı çalardı. Gam sistemine yenilikler getirmiştir.

11 *Aly Mazaheri*, *La Vie Quotidienne des Musulmans au Moyen Age*. Paris, 1951, S. 159; *Carra de Vaux*, *Fârâbi'nin Kitab-al Musika'sinin fr. çevresine* önsöz. S. VII

12 *al-Fârâbi*, *Kitâb al-Mûsiki al-Kabîr* (d'Erlanger çevirisi) I., S. VII.

bir parça hâline gelmiştir. Artık bir sanat düzeyine ulaşmış olan mûsikî teknik terimlere de sâhip oldu¹³. Bu sâyede şüirlerinin bestelenmesini isteyen ve bu amaçla şüir yazmış olan bir çok şairin adını öğrenmiş olmamıza rağmen, bu şüirlerin bestelerinin notalarından pek azı bize kadar gelebilmiştir. Bazı şarkı türünün râğbet görmesi, o türün edebî hâle gelmesine de sebep olmuştur.

İslâm âleminde bütün ğnâ yâni taganni (terennüm) tek ses üzerine kurulmuştur, yâni sâdece melodiden ibarettir. Batı musikisi harmoni, yâni uygun çok sesli mûsikî sanatı, Ortaçağ Doğu âlemi için tamamiyle yabancıdır. Müslüman Doğunun büyük bir çoğunluğu mûsikî'yi tek sesli bir dizinin devamı olarak görür. Hristiyan Batı ise bunu akkorlarla süsler¹⁴. İslâm mûsikisinde her motif mağâm denilen ve pek çoğu eskiden intikal eden özel tarza bağlıdır.

3 - *Din ve mûsikî* : İslâmiyetin yeni yerleşmeğe başladığı devirlerde taganni etmek yâni şarkı söylemek haram değilse bile, mekrûh addediliyordu. Müslümanların ileri gelenleri ğnâ'nın haram olup olmadığı hususunda tartışmalara girdiler. Taganni'yi helâl görenlerin delilleri, onun esasının şüirden ibaret bulunduğu, şüirin ise Hazret-i Muhammed'in her zaman beğenip teşvik ettiği bir sanat kolu olduğu, hatta onu müşrikler aleyhine bir silâh gibi kullandığıdır. Gerçekten de Hazret-i Muhammed, şairi Hassân'a: "Abd Manâf oğullarına ateş saçan dilini musallat et. senin şüirin onlara karanlık atılan okdan daha çok etkilidir"¹⁵ diye emretmişti. Taganninin câiz olduğunu ileri sürenler Hassân'ın şüirlerinin şarkı halinde terennüm edildiğine dayanarak haram olmamasını savundular¹⁶.

Taganni'yi haram görenlerin dayanakları ise, mûsikî ve şarkının insanı zevk ve safaya yöneltmesi, dinî vazifelerinde ihmâle götürmesi ve cinsel istekleri teşvik edici olmasıydı.

Bazı İslâm bilginleri ise şarkıların bir kısmını helâl, bir kısmını haram saydılar. Uzun tartışmalardan sonra şarkı söylemenin şeriata aykırılığı kabul edildiği takdirde Kur'an'ın tilâveti hakkında da aynı hükmün vârid olacağı açıkça anlaşıldı¹⁷. Şarkı söylemenin şeriata aykırılığını iddia edenlere karşı

13 Şafi al-Din, al-Fârâbi ile İbn Sinâ'nın kullandıkları istihlâhların yanlış olduklarını ileri sürer ve hücum eder, bk. İA. VIII., musikî maddesi.

14 Batının tek sesli musikiden harmonik musikîye geçiş tarihi pek eski değildir; hatta belki de musikîyi seven ve gelişmesine gayret sarfeden Charlemagne'dan 200 yıl sonrasına, Haçlı Seferleri zamanına rastlar, bk. Norbert de Fourcq, Petite histoire de la musique, Paris, 1960. S.9.

15 Corci Zaydân, a. g. e., V. S. 54.

16 Corci Zaydân, V., S. 54

17 al-İkd al-farid, III., 178.

Kur'an'ın tilâveti hakkında da aynı hüküm verilmesi istendi. Buna karşı müteassıp Müslümanların muhalefeleri pek zayıf kaldı. Çünkü Hazret-i Peygamber'in Kur'an'ı güzel sesleri ile okuyanlara söylediği okşayıcı sözler en inanılır hadis kitaplarında yer almıştı. Örneğin sesinin güzelliği ün salmış olan Abü Müsâ al-Aş'arî bir gece Kur'an okurken Hazret-i Muhammed onu iştmiş, ertesi gün. "Ya Abü Müsâ, Davudoğullarının mizmâr'larından (yassı nay biçiminde nefesli saz) biri sana verilmiştir"¹⁸.

Gene güzel sesiyle Kur'an-ı Kerim okuyan Sâlim Mavlâ Huzayfa için de Hazret-i Muhammed: "Ümmetimde böyle bir kimse bulunduran Allah'a hamd olsun" diyecek kadar memnuniyet duymuştur. Hazret-i Muhammed'in Sa'd İbn Abî Vakķâs'dan rivâyet edilen hadîsi de "Taganni ile Kur'an okumayan bizden değildir" yolundadır¹⁹. Nihayet mutaassıp Müslümanlar, Kur'anı tilâvet (Tagbîr, tartil) etmek ile dinî olmanın taganni (şarkı) nin aynı şey olmadığına dair kendilerince şer'î bir hüküm verdiler²⁰. Halbuki tilâvet ve tartil ile şarkının kaide bakımından ve amelî bakımdan birbirinin aynı olduğunun ispatı üzerine bu kural hükümsüz kalmıştır.

Burada taganni kelimesine din bilginlerinden bazıları, Kur'anı güzel bir uslupla, düzgün şekilde okuma anlamı vermek istemişler ve Kur'an'ı melodinin en sâdesinden bile tenzih ettiklerini açıklamışlardır. Sünnî doktrininde dört imamından biri olan İmam Mâlik bunların başında gelir. İmam Şâfi' ise melodi (alhân, lahn) ile Kur'an okunmasını câiz görür. Mensup olduğu kavmin bile kusurlarını yansız bir gözle eleştiren ve bunu yüzyıllar sonrasına ulaştırmakta bir sakınca görmeyen XIV. yüzyılın tarih felsefecisi İbn Haldûn, İmam Mâlik'in fikirlerini benimsemektedir. İbn Haldûn, Kur'an-ı Kerim'i okurken uzatılacak veya kısa okunacak harfleri önceden düzenlenen ölçülü melodiye uydurmanın imkânsızlığı karşısında, Kur'an-ı Kerim'i melodik ve ritmik bir tarzda okumanın doğru olmayacağı inancını belli etmektedir.

İslâm'ın ilk çağında Kur'an her halde etkili fakat değişik ses perdeleri pek az olan, muhtemelen minör gamından ancak sâde bir melodi ile okunmakta idi. Tarihte Kur'an'ı melodi ile ilk okuyan kimsenin Peygamberin azatlığı ve Ziyâd İbn Ebîhi'nin anabir kardeşi Abdallâh İbn Abî Bakra olduğu, bunun torunu Abdallâh İbn 'Omar'ın da onun tarzını izlediği görülmüştür²¹.

18 *Muhammed Camil Bayiham*, al-Mir'at fi hazârat al-'arab, Bagdat 1962, S. 82; İbn Haldûn, *Muqaddîma*, II., S. 460.

19 *Tayyib Okîç*, Kur'an'ı Kerim'in uslûb ve kıraati, Ankara. 1965. S. 17.

20 *İbn Haldûn*, *Muqaddîma*, II., S. 468.

21 *İbn Kûtayba*, *Kitâb al-Ma'ârif*, S. 232; *Houtsma*, Ebû Bekre maddesi, İA., IV., S. 14.

Bu okuyuşun ğınâ ve ĥudâ' ile hiçbir ilgisi yoktur. Hatta bu tarz Kur'an okumaya da İbn 'Omar kıraati adı verilmiştir. Bu usluapta okumayı daha sonra devam ettiren Sa'id al-Allâf, devrin Halifesi Hârûn al-Raşîd tarafından övülmüştür. Fakat zamanla 'Abdallah ibn 'Omar ve Sa'id al-Allâf'ın tarzı bir yana bırakılmış, güzel sesli kimseler Kur'anı yetiştikleri ülkenin musiki özelliklerini taşıyan melodilerle süsliyerek okumaya başlamışlardır. Tarihte bu yolu ilk açan, yâni belli bir şarkı nağmesi ile Kur'an tilâvet edenler al-Hayşam ve Abân ibn Tağhb olmuştur. Onları İbn A'yun, Muḥammad ibn Sa'd al-Tirmizî izlemiştir²². Al-Hayşam al-Allâf'ın Abbâsî Halifesi Mansûr'a, Kur'an'ın tilâveti hakkında verdiği muhtırağa göre Hicazlılar Kur'an'ı Arap uslubuna uygun okudukları hâlde, Kûfelîler onu Nabâtî, Basralılar Ḥusravânî-Fârisî, Şamlılar ise hristiyan rahiplerin uslubuna uygun olarak okurdular²³.

4 - *Halifelerin musikiye karşı tepkileri*: Gerek Emevî, gerek Abbâsî halifeleri içinde musikinin, ümmetin dinî ödevlerini ihmal etmesinden korkularak, onu seven bazı Halifeler tarafından bile yasaklandığı bir gerçektir. Bunların başında I. Mu'âviya gelmektedir. Ama ona yakınları tarafından bir gün bir olup-bitti ile musiki dinletildiği zaman, bundan büyük bir haz duyduğu, kendini bu güzel sanatın etkisine kaptırıp ayağı ile ritme katıldığı farkedilmisti²⁴. Öte yandan o, Peygamber soyundan olanların hilâfeti düşümlerine engel olmasını sağlayacağını umduğu için de onların musiki veya başka eğlencelerle uğraşmalarına göz yumar, hatta buna, bol paralar vererek teşvik etmek isterdi.

Musikiye cevaz veren ve teşvik eden ilk Halife, Mu'âviya'nın oğlu Yazîd ve kızı 'Âtika'dır. 'Âtika ğınâ'yı ve türlerini öğrenmekle kalmadı, yaptığı besteleri Mekke ve Medine'den gelen kadın şarkıcılara da öğretti ve onları bu yolda ilerlemeğe teşvik etti²⁵.

Ortaçağ İslâm'ının musiki hayatında önemli bir yer tutan Râ'ika, 'Azza 'Ulviya gibi güzel sesli besteciler sâdece kendileri şarkı söylemekle kalmayıp kadın ve erkek bütün Medinelileri musiki ile uğraşmaya çağırırlardı. Devrin

²² *Tayyib Okıç*, a.g.e. S. 20.

²³ *Tayyib Okıç*, a.g.e. S. 20. Oysa Kur'an'ı Kerim'in böyle güzel veya daha hafif bir ritimle okunması, ona karşı elbette bir saygısızlık ve Hazret-i Peygamber belki de bunun için "Kur'an'ı Kerim'i fâsk ve ğınâhkarların ahengiyle değil Arap elhanı ile okuyunuz" demiştir

²⁴ *Corci Zaydân*, V. S. 54; al-İkd al-Farîd, II, 182; 'Omar Rızâ Kaḥḥâla, 'alâm al-nisâ', Dımaşk 1959, III, S. 211; *M. Zihni*, Maşâhir al-nisâ', II. S. 77

²⁵ *Muḥammed Camil Bayham*, a.g.e. S. 82. Abû'l-Farac al-İşfahânî, al-Aĝanı, VIII. S. 19.

ünlü zevk ve şiir erbabı (örn. Tuvays, M'abad, Abdallâh ibn C'afar) hemen hergün onların evlerinde toplanırlardı²⁶.

I. Yazid zamanında Hicaz mûsikinin, şiirin, eğlencenin vatani hâline gelirken, Irak bunları reddediyor, haram sayıyordu. II. Valid(743-4) şarkıcıları ve bestecileri Hicaz'dan Şam'a getirtti. Bu tarihten sonra mûsikî bilimi İslâm ülkelerinin her yönüne yayıldı²⁷. Daha önce 'Abd al-Malik'in oğlu II. Yazid (720-4) Habâba adlı câriyenin sesine o derece esir oldu ki, imparatorluğun bütün idaresini hemen hemen onun eline bıraktı²⁸. Fakat zaman zaman Halifeler, devrin mûsikî şehri olan Medine'de bile bu tür sanat ve eğlenceyi yasaklamışlardır. Örneğin 'Abd al-Malik'in oğlu Sulaymân askerlerden birinin şarkı söylediğini duyunca yanına çağırıp bu şarkıyı tekrarlamasını emretmişti. Hükümdarın hoşuna gittiğini sanan asker bir kere daha, ama daha dikkatle ve daha duygulu bir sesle şarkıyı tekrarlayınca, Halife taassubundan ötürü askeri hadım ettirmişti. Sâdece bu kadarla da kalmayıp Medine vâlisine şehirden ne kadar şarkıcı ve besteci varsa toplatıp hadım ettirmesini emretmişti²⁹. Emevîlerin mûsikî'ye en çok yer veren Halifesi II. Valid bile musikî'nin sihirli etkisinden sakınmayı sağlık vermişti.

Abbasi Halifelerinden Ma'mûn Horasan'dan Bağdad'a ulaştığı zaman hükümdarlığını güçlendirmeye azmettiğinden sürekli olarak 20 ay mûsikî dinlemekten uzak bulunmaya dikkat etmişti. Fakat böyle yasaklar günden güne genişleyen ve medenileşen İslâm ülkesinde mûsikinin gelişmesine engel olamamıştı. Mûsikî daha çok refahtan doğan bir ihtiyaç olduğu için elbette bunun teşvikçileri, hükümdarlar, emirler ve zengin tabaka mensupları olmuştur.

Yavaş yavaş mûsikinin câzibesine tutulan devlet büyükleri arasında şarkı söylemek ve saz çalmak da moda oldu. Halife I. Valid'in amcası oğlu olup 717'de hilâfete geçirilen 'Omar ibn 'Abd al-Azîz son derece dindarlığına rağmen bu modadan kendisini alamamış ve önceleri, Hicaz vâililiği sırasında, besteler yapmıştı³⁰. Ama Halifelîğe yükseldikten sonra ibâdeti engelliyebilir diye mûsikîye yer vermemişti. Bununla birlikte, II. 'Omar gene de güzel sesin,

26 *Muhammed Camil Bayham*, a.g.e. S. 82

27 *Corci Zaydân*, V., S. 55; *Muhammad Camil Bayham*, a.g.e. S. 83.

28 *Mas'ûdî*, *Les Prairies d'Or*, Paris. 1871. V., 446 v. ö.

29 *Abû'l-Farac al-İsfahânî*, *Kitâb al-ağânî*, IV. S. 61.

30 *Corci Zaydân*, *Medediyet-i İslâmiye*, V. S. 158.

mûsikînin etkisi altında kabırdı³¹. Daha sonra Valid bin Yazid ün kazanmış besteler yapmıştı³². II. Valid şarabı, eğlenceyi hele mûsikiyi âdetâ önüne geçilmez bir aşkla seviyordu. Her ülkenin müzisyenlerini etrafına toplıyan ilk hükümdar o oldu. İçkili ziyafetlerde İbn Sureyc, M'abad, İbn Muhriz, İbn 'A'îşa ve Tuvays gibi sanatçılara gün doğdu. Babasından tevâriis ettiği iptila halindeki mûsikî sevgisini ve heyecanını ateşliyen parçalar, Kureys arapçasında yazılmış olarak Kitâb al-Ağâni'de mevcuttur. Bunların bestesinin de İbn Surayc veya Mâlik'e ait olduğu sanılmaktadır. Musullu İbrahim'in oğlu İshağ ve Halife Mahdi'nin İbn Şakla adıyla tanınmış olan oğlu İbrahim de şarkılar yazdı. Bunlar şarkılar kitabı adlı eserde ve başka eserlerde yer aldılar³³.

I. Yazid ve II. Valid gibi Halifeler devrinde gelişmesi hızlanan mûsikî, Emevîlerin son zamanlarında saray ve konaklardan halk arasına hatta savaş meydanlarına kadar girdi. Abbasoğulları İsfahan yöresinde Emevîler'i yenilgiye uğrattıkları zaman (H. 131) sayısız ganîmet malları arasında ud, tanbur ve nây bulmuşlardı.

Böylece mûsikî derece derece ilerliyerek Abbasiler çağında daha üstün bir düzeye ulaştı. Arapçaya, fars ve sanskrit dillerinden mûsikî kitapları çevirtirildi. Hammâd, İbrahim bin Mahdi ve Musullu İbrahim gibi tanınmış mûsikî üstatları, yalnız şarkı için değil, raks için de besteler yaptılar. Musullu genç sanatçı Zâryâb yukarıda kaydettiğimiz sanatçılardan mûsikî ve ğinâ (şarkı) öğrenmişti; öyle sihirlî bir sanatçı idi ki, Musullu diğer sanatçılar onu kıskandılar, o da batıya gitmek zorunda kaldı. Endülüs hükümdarı Hakam bin Hisâm, Zaryâb'ın geldiğini duyunca kendisi de karşılamaya çıktı. Onu devlet

31 Mas'ûdi, Les Prairies d'Or, V.S. 428, 431. Aşağıdaki olayları zikrederek bunu teyid ediyor: Bir gün bir Iraklı, çok güzel sesli bir câriyeyi görmek için Medine'ye geldi; onun Kaadi'nin Cariyesi olduğunu kendisine söylediler. Kaadiyi ziyâret edip câriyesinin çok güzel Kur'an okuduğunu şarkı söylemekte de çok mahir olduğunu işittiğini, kendisine onu dinletmenin mümkün olup olmadığını sordu. Kaadi cariyesinin bu meziyetlerinden habersizdi. Misafirle birlikte câriyeyi dinledi; öyle heyecanlandı ki, terliklerini kulaklarına geçirip diz üstü yürürken "beni Kâbe'ye götürün, ben kurban edilecek bir kurbanım" diye söyleniyordu. 'Omar ibn 'Abd al-'Azîz bu hikâ-yeyi duyunca kaadiyi işinden azletti. Bunun üzerine kaadi bu câriyeyi dinleyip de "ben bir yük hayvanım diye bağırmasza 'Omar'ın karıları boş olsunlar" dedi. Bu söz de Halife'nin kulağına erişti. Kaadi ile câriyesini görmek istedi. Halifenin huzuruna çıktıkları zaman, önce câriyeye Medine'de söylemiş olduğu mısraları söylemesini emretti. Daha şarkı bitmeden 'Omar'ın büyük bir heyecana kapıldığı ve gözlerinden iri yaş damlalarının sakalından aşağıya süzüldeğü görüldü. Şarkıyı üç kez söyleten Halife 'Omar, Kaadi'nin sözlerini mubalağah bulmadığını söyliyerek onu eski memuriyetine iade etti.

32 İbn Tıktakâ, al-Fahrî, Paris 1910 (tr. par Emil Amar), S. 113 v. 6t.

33 Abû'l-Farac al-İsfahâni, kitab al-ağâni, VIII., S. 143; Mas'ûdi, a.g.e., VI., S. 10.

ricâli mertebesine yükseltti. ve kendisine iktalar verdi. Böylece Zaryâb, Endülüs'te şarkı sanatını yaydı. Fakat Endülüs'ün ekonomik ve siyasî durumu gerileyince, bu sanat Kuzey Afrika'ya intikal etti. "Ekonomik durumları bozulmaya yüz tutmuş devletlerde en önce kaybolmaya yüz tutacak sanat mûsikî sanatıdır; sebebi de bolluğun, refahın yarattığı eğlence ihtiyacından doğmuş olmasıdır" diyor İbn Haldûn. Fakat Yakın Çağ'ın teknik imkânlarıyla mûsikî sanatı bu görüşü doğrulamıyacak bir nitelik kazanmıştır. Zaryâb'ın ölümünden sonra, yerini ancak kızı 'Aliyya doldurabilmiştir. (Bk. 'Ali İbrahim Hasan, Nisâ' lahunna fî al-Târîh al-İslâmî Naşib, Kahire 1963, S. 91-92.

Yukarıda, musikinin kuvvetli câzibesine kapılanların ibâdetlerini ihmal edecekleri yolundaki inanca rağmen, Halifeler ve devlet ileri gelenleri bizzat mûsikî bestelemekten ve mûsikî icra etmekten kendilerini alamadıklarını söylemiştik. Abbas oğullarında da mûsikî aletlerini kullanan ve şarkı okumaya emek veren bir kaç Halife adına rastlamak mümkündür: al-Muntaşır, al-Mu'taz, al-Mu'tamid, bunların en ünlülerindendirler³⁴. Mûsikî sanatı ile uğraşan ve sanat eserleri toplanmış olan ilk halife çocukları İbrahim bin Mahdî ile kız kardeşi 'Aliyya binti Mahdî'dir³⁵. İbrahim'in zamanına kadar şarkılar hep eski tarzda okunurken o, kendisinin bir prens olduğunu ve istediği tarzda şarkı okuyabileceğini söyleyerek mûsikinin insan sesiyle icra olunan kısmında büyük bir inkılâp yapmıştı. Uzun zaman bir eğlence ya da zengin tabakanın meylettiği bir sanat dalı olmaktan öteye gidemiyen mûsikî Harûn al-Raşîd zamanında ve onun çabalarıyla bir meslek hâline getirilmiştir. Bu tarihten sonra Abbâsî prensleri arasında mûsikî yazarları daha da artmıştır. Abbâsî Halifelerinin dördüncüsü olan al-Hâdî'nin oğlu 'Abd Allâh, Harûn al-Raşîd'in oğlu Abû 'Isâ, al-Amîn'in oğlu 'Abd Allâh, al-Mutavakkil'in oğlu Ebû 'Isâ ve X. Halife al-Mu'tazz'ın oğlu 'Abd Allâh bunların arasında ün yapanlardır.

Abbâsiler devrinde mûsikî nazariyeleri ile uğraşan ünlü Türk-İslâm bilgini ve filozofu al-Fârâbî yazmış olduğu kitab al-Mûsikî adlı eserinde sesi bilimsel olarak açıkladıktan sonra mûsikî aletleri yapmak için gerekli usulleri de tanımladı³⁶.

34 Corci Zaydân, Medeniyet-i İslâmiyye, V. S. 85. Kitâb al-agâni, VIII., S. 177.

35 Yâni Harûn al-Raşîd'in baba bir kardeşidir. Şiir yazmakta ve yazdığı şiirleri bestelemekte büyük bir maharet göstermiş, bu yüzden devrinin en ünlü üstâdı sayılmıştır. Annesi câriye mahnûna'den güzel ses tevarüs eden 'Aliyya'yi Harûn al-Raşîd uzun yolculuklarda yanından ayırmak istemezdi. Mûsikîye olan meyli 'Aliyya bint mahdî'yi biçir zaman ibadetten uzak bulundurmamıştır (Bb. al-Agâni C. X. S. 78.)

36 Haydar Bammât, İslâmiyetin manevî ve kültürel değerleri. S. 349.

5 - *Dini mûsikinin doğuşu*: Nihayet Müslüman Sofiler öteki semâvî dinler gibi İslâmîyeti de dinî bir musîkî ile süslemek hevesine kapıldılar. Dinî mûsikî ve bunun bir sonucu olan raks, mutasavvıflar arasında büyük ölçüde rağbet görürken, bir yandan da bunun İslâm dini ile bağdaşıp bağdaşmayacağı konusu üzerinde duruldu³⁷. Bir ara telli ve hatta nefesli sazların dinlenmesi haram sayıldı. Kur'an'da samâ' geçmediği için onun mubah olup olmadığı hadis-i şeriflerle açıklanmaya çalışıldı³⁸.

XIII. yüzyıl sonlarına doğru dinî mûsikî en iyi nitelikteki temsilcilerini ancak Oğuz Türklerinde ve Moğollarda bulabildi. Bu mûsikinin, insanın Allah'a karşı olan aşkı kuvvetlendirdiğine inanan ve bunu telkîn eden Mavlânâ Calâl al-Din Rûmî (ölm. 1273) ve özellikle torunları zamanında geliştiği sanılmaktadır. Araplar'ın yalnız ğinâ tarzı ile bir benzerlik gösteren Türkler'in uzun havaları bir yana bırakılırsa, gerçek Doğu mûsikisi ile Arap mûsikisi arasında açık bir benzerlik yoktur. Gerçek Doğu mûsikisini bugün ancak Âzeriler, Özbek Türkmenleri ve Türkistan Kırgızlarında bulmak mümkündür. Arap mûsikisi bu güzel Doğu mûsikisinden ancak bir gam muhafaza eder.

Siyah İslâm'ın mûsikisine gelince o tamamen zenci kültürünün yarattığı bir sanat olup diğer müslüman ülkelerin mûsikisiyle hiçbir ilişiği yoktur. Geniş ölçüde İran-Arap etkisini kabul eden Selçuklu ve Osmanlı saray musikisi ise başkentlerden sonra büyük şehirlere ulaşmış zamanla gerçek Türk musikisinin en değerli unsurlarını saklayan köylere kadar sızmıştır³⁹. Şu son elli yıl içinde hafif batı musikisiyle *alaturka* dediğimiz mûsikî, nerede ise Türk halk mûsikisini büsbütün unutturacak bir rağbete mazhar olmuştur. Belki de bunun bir tepkisi olarak, Sivas'lı bir öğretmen, yakın yıllara kadar adını radyolardan duyduğumuz rahmetli Muzaffer Sarısözen hayatının uzun yıllarını halk türkülerini incelemeğe verdi. Değerli çalışmalarıyla, çoğumuzun bildiği gibi, Ankara radyosunda faaliyet gösteren bir halk türküleri korosu kurmayı başardı. Sarısözen'in minnetle anılacak bu gayretleri sayesinde, Türk ezgi ve türkülerini unutulmak veya yok olmak tehlikesinden böylece kurtulmuş

37 *al-Cazzâhî, İhyâ' ulum al-din*; Abâ Naşr al-Sarrâc, kitâb al-Luma'a; Tahsin Yazıcı, İA. Semai maddesi, X., S. 466.

38 *Tahsin Yazıcı Semâ'* mubah sayanların, Kur'an'ın XXXI. Sure 19. âyetine dayandıklarını bu ayette güzel sesin övüldüğünü, çirkin sesin ise yerildiğini Abû Nâsr al-Sarrâc'a dayanarak kaydetmişse de "Yürüdüğünde ne acele ve ne yavaş yürü, sesini yükseltme, çünkü en çirkin ses eşeğin sesidir." şeklinde inmiş olan bu âyette güzel sesle bir melodi terennümünü mubah kılan bir husus göremedik.

39 *Aly Mazaheri*, a.g.e. S. 160; Ehad Arpad, İA., IV. S. 778.

belki biraz da gelişme yoluna yönelmiştir. Radyo ve başka teknik araçlar sayesinde de mahallî kalmaktan kurtulup, popüler bir hale gelmiştir.

* * *

Yukarıda bahsettiğimiz Ortaçağ'da müsikinin insanı ibâdetten, Allah'ı düşünmekten alkoyduğunu iddia edenlerin tersine Mevlânâ Celâlüddin Rûmî'nin ve başka Sûfilerin sırf ilâhî sevgi ile vecde gelip musikî ahengi ve ritmi ile semâ' ettiklerini gördük. Sonuç olarak diyebiliriz ki, her zaman iyiye ve güzele yönelen İslâm dini, Tanrı'nın kullarına verdiği bu en etkili sanatı, insan ruhunu yüceltmeğe (Bach, Beethoven, İtrî, Dedeefendi ve başkalarının bestelerinde olduğu gibi), Tanrı'nın kudretinin sonsuzluğunu övmeğe, insanların sevinç veya elemelerini terennüme hasrettiğimiz takdirde yasaklamamış olmalıdır.